

QUATRE ESTACIONS PER A CAVANILLES

EL JARDÍ BOTÀNIC RET HOMENATGE AL DESTACAT NATURALISTA VALENCIÀ

Eva Pastor

L'Any Cavanilles, que commemora els dos-cents anys de la desaparició de l' eminent botànic valencià, continua ampliant l'agenda cultural de la nostra comunitat. En la seua inauguració, al maig d'enguany, el Jardí Botànic de València, la Conselleria de Territori i Habitatge i la Reial Societat Econòmica d'Amics del País, adquiriren un compromís comú: homenatjar l'important científic valencià. Des d'aleshores molts han estat els esforços en aquest sentit per portar a terme activitats i esdeveniments que donen a conèixer tant la seua vida a l'interior de l'Espanya del segle XVIII i del París de la il·lustració com la seua obra d'investigació botànica. Al Jardí Botànic ja s'han desenvolupat dues destacades iniciatives per encetar aquest any commemoratiu. D'una banda trobem el cicle d'excursions "A la recerca de les passes de Cavanilles" una activitat centrada en recorreguts botà-

«AMB UN CICLE DE CONFERÈNCIES I UN RECVLL D'EXCURSIONS BOTÀNIQUES ES PRETÉN ACOSTAR AL PÚBLIC LA VIDA I L'OBRA CIENTÍFICA DEL BOTÀNIC»

nic caminant pels llocs que al seu dia també trepitjà el científic. Cavanilles, de qui és ben sabut que destacà per les seues exhaustives obres d'estudi, algunes d'elles basades en els nombrosos treballs d'observació i classificació de les plantes de la nostra terra que va fer, quedà meravellat de la nostra riquesa botànica. La proposta, doncs, ens ofereix la possibilitat de gaudir, dos segles després, de la vegetació que l'encisà i el portà a realitzar un dels seus estudis més intensius.

Tot i això, per aprofundir encara més en el personatge que ens ocupa, es creà el cicle de conferències "L'herència de Cavanilles". Durant l'abril i maig es donaren cita experts i estudiosos del botànic per tal que ens ajudaren a acostar-nos-hi des de diferents punts de vista. Es tractà l'Europa en què visqué, la ciència que desenvolupà, la il·lustració que l'envoltà i fins i tot el jardí botànic que dirigí. Tot i que en origen el cicle

L'any Cavanilles va permetre debatre diferents vessants de l'obra del naturalista valencià, amb atractives conferències que van suscitar debats entre el públic. En les fotografies, d'esquerra a dreta, els conferenciants: Vernon H. Heywood, Manuel Costa, Antonio González Bueno, Mª Teresa Tellería, Martí Domínguez i Josep Lluís Barona.

© Fotos article: Miguel Lorenzo

UNA EFEMÈRIDE PLENA D'ACTES

FINS AL MAIG DE 2005 CONTINUARAN LES ACTIVITATS
COMMEMORATIVES DE L'ANY CAVANILLES

Tot i les ja esmenades activitats, hi ha previstos encara dos projectes culturals de la mà també del Jardí Botànic. De primer està en marxa una suggerent exposició que reunirà els principals poetes, artistes i fotògrafs. Ells tractaran de projectar la seua percepció del famós naturalista valencià prenent de referència els seus viatges botànics, durant els quals descrigué i admirà paisatges, racons i entorns que enamorarien per igual un amant de la natura i un de l'art. Vora quaranta poetes, entre els quals trobem Marc Granell o Francisco Brines, han versificat expressament llocs del País Valencià recorreguts per Cavanilles. Poemes particularment valuosos per

aquest retorn a un medi rural, un llenguatge sovint abandonat, on es donen cita la botànica, la geologia o la toponímia.

A banda, els noms capdavanters de la poesia es combinen amb artistes tan destacats com Andreu Alfaro, Manuel Boix, Artur Heras, Rafael Armengol o Rosa Torres, els encarregats de completar l'obra amb les arts plàstiques. Aquesta encisadora combinació de poesia i art anirà acompanyada també d'unes fotografies que faran el paper dels ulls del mateix Cavanilles i ens mostraran allò que el va meravellar i que dos-cents anys després encara és capaç d'inspirar nous

artistes. En definitiva, resulta un atractiu i suggeridor itinerari per la nostra comunitat, del qual podrem gaudir a través d'un llibre, una exposició i uns jocs florals.

Alhora, també s'elabora un vídeo sobre Cavanilles, en què col·laboren conjuntament el Jardí Botànic i el Taller d'audiovisuals de la Universitat de València. Un documental d'aproximadament una hora de duració que tindrà com a fil conductor la vida del naturalista. La clau, ens conta un dels seus autors, és que es tractarà el personatge com un documentalista de l'època, tenint en compte, és clar, que mai comptà amb l'ajut d'una càmera, sinó que les úniques eines de què disposà foren el paper, el llapis i el talent. Seguint la perspectiva de la seua vida com a científic es farà un recorregut per les seues observacions i s'aprofitarà per fer un contrast amb els paisatges actuals i les activitats humanes que hi han influït. S'aconsegueix així que el mateix Cavanilles ens introdueixi en una crònica de passat i present, pel que fa al paisatge, la vegetació i també la societat. Què queda avui dia del regne que descrigué el botànic? Una pregunta que no sols trobarà resposta sinó que ens dirigirà, dintre del reportatge audiovisual, a una indefugible i necessària reflexió sobre el futur de les nostres terres.

E. P.

pretenia assolir un to divulgatiu, tal i com anaren succeint les ponències anà adquirint un interessant tarannà de debat i discussió. La personalitat del científic, així com les seues actuacions i objectius, foren analitzades i contrastades des de diferents perspectives i van deixar lloc a la participació activa i a la interpretació lliure.

Una bona mostra del caire heterogeni de les conferències la trobem en dues interessants participacions del cycle. D'una banda, el biògraf de Cavanilles, Antonio González Bueno, defensà en tot moment la participació del científic en la il·lustració francesa i la seua tasca divulgativa en la ponència "Cavanilles passió per la ciència". D'una altra, en la xarrada "Cavanilles precursor dels estudis geobotànics a Europa", Manuel Costa, vicerector de política científica de la Universitat de València, considerà el naturalista més investigador que no divulgador i el va descriure com un home "pròxim al poder". Si més no, la pacífica polèmica estava servida. ☺

Eva Pastor. Jardí Botànic de la UV.

MANUEL COSTA

«CAVANILLES FOU UN HOME REFINAT I AMB AFANY DE PODER»

Com definiria el Cavanilles botànic en una frase?

Genial, intuïtiu i rigorós

I el Cavanilles home?

Refinat i amb afany de poder.

Molts són els valors quant a la disciplina científica que va tractar de transmetre el moviment il·lustrat francès. Considerant que Cavanilles va viure embolcallat d'aquestes idees, quines podríem dir que va assimilar i que per tant, va aplicar al seu treball?

Jo destacaria la del rigor científic. Unit a la seua gran capacitat de treball fa que la seua obra siga extensa i rigorosa. Una altra de les seues qualitats és la incorporació d'idees modernes i avançades des del punt de vista científic, d'ací que reformara el sistema de Linné, perquè es dota també d'un sentit crític. Encara que fidel seguidor de Linné, modifica les seues regles i critica aquells que les segueixen a cegues sense fer-ne la menor anàlisi crítica.

Qui és el personatge il·lustrat que més relació va tenir amb Cavanilles?

Sens dubte, des del punt de vista científic els il·lustrats que major influència van exercir sobre Cavanilles van ser Lamarck i Antoine Laurent de Jussieu, encara que no estava d'acord amb l'obra *Mètode natural de les famílies botàniques* d'aquest últim i no va arribar a conèixer les teories evolucionistes de Lamarck, perquè aquestes es difonen quan Cavanilles ja ha tornat a Madrid. Des del punt de vista personal, l'il·lustrat que més relació té amb Cavanilles és José de Vera i Clavijo.

Tot l'embolic polític que va dominar Espanya després de la mort de Carles III no sembla que afectara la carrera científica de Cavanilles, més aviat al contrari. Com s'explica? Va ser providencial o no?

Cavanilles va ser un home sempre pròxim al poder. La mort de Carles III va significar la caiguda de Floridablanca, protector de Gómez Ortega (director del Real Jardín Botánico de Madrid) i això va afavorir Cavanilles. Finalment l'arribada al poder del Comte d'Aranda i de Godoy significa el total suport a Cavanilles, avalat per la seua capacitat científica i el seu prestigi internacional, i l'ocàs d'Ortega.

Després de la mort del botànic, per què va fracassar la institució científica que ell havia creat a partir de la seua direcció del Jardín Botánico?

A banda del canvi de direcció, la Guerra de la Independència i els tràgics i convulsos esdeveniments del segle XIX, van malmetre no sols l'obra de Cavanilles sinó tot allò que s'havia aconseguit al llarg del període il·lustrat. El país va caure en una situació de penombra i de foscor de la qual no eixirà, relativament, fins dates molt recents.

E. P.

© Miguel Lorenzo

ANTONIO GONZÁLEZ BUENO

«CAVANILLES NO VA SER UN FILÒSOF DE LA IL·LUSTRACIÓ PERÒ SÍ UN IL·LUSTRAT»

Com definiria el Cavanilles botànic en una frase?

Un taxònom rigorós que va tractar d'aplicar la lògica defensada per Étienne Bonnot de Condillac a l'organització interna del món vegetal.

I el Cavanilles home?

Un individu segur del lloc que va ocupar en la societat; fidel aliat dels seus amics i intransigent amb els qui van ser els seus oponents.

Va assimilar Cavanilles nous valors embolcallant-se del moviment il·lustrat francès?

Més aviat Cavanilles va aprofundir en algunes qüestions filosòfiques ja ben estructurades abans de la seua partida i va establir contacte amb els qui les van idear o van defensar. Però encara que a París es va formar junt amb grans botànics com A. L. Jussieu, J. B. Lamarck o A. Thouin, el mètode botànic après no li va fer canviar de concepcions filosòfiques, ben assentades des de la seua estada a la Universitat de València.

Encara que va tardar a aficionar-se a la botànica, va realitzar molts treballs d'estudi de plantes i fins i tot es va avançar a disciplines tan actuals com la bioclimatologia. Què pensa que el va portar a aquesta dedicació exhaustiva?

La seua dedicació a la botànica va estar supeditada a les seues obligacions a la Casa de l'Infant; i encara durant els últims quatre anys, en què va ser professor únic del Real Jardín de Madrid, va haver d'afrontar altres problemes, relacionats amb l'organització i la docència. Per tant, realment no va ser una dedicació en exclusiva. Ell mateix reconeix que va començar practicant com si d'un joc es tractara: la seua progressiva afició i l'aplaudiment dels botànics europeus li van fer continuar en la seua labor.

Va recórrer la Comunitat Valenciana i les seues terres descrivint terrenys i paisatges, però va acceptar gustos la direcció del Real Jardín Botánico de Madrid. Era Cavanilles un botànic de "camp" o de "despatx"? On es movia millor?

Lamentablement no va recórrer completament el Regne de València, van quedar alguns llocs que no va conèixer i en va adquirir informació dels qui van actuar com els seus corresponents. A més, en l'etapa en què va estar físicament allunyat dels herbaris francesos, es va centrar a proporcionar als botànics europeus la descripció de les plantes no conegudes i, en el seu moment, la major atracció l'exercien les plantes americanes conreades en el Real Jardín de Madrid, i a descriure-les va dedicar els seus esforços. Per tant la major part del treball botànic de Cavanilles es va realitzar sobre plecs d'herbari que ell no havia herboritzat, la qual cosa –per cert– va ser bastant criticada pels seus contemporanis.

E. P.

© Miguel Lorenzo

LES RUTES DE CAVANILLES

El Dr. Jaime Güemes, cap de conservació del Jardí Botànic de València, ha preparat uns recorreguts per l'interior del Jardí. S'hi podran contemplar un gran nombre de plantes que Cavanilles descrigué en els seus viatges pel nostre país o a partir de les mostres de tot el món que li portaren d'expedicions. Tothom podrà, sense sortir de la ciutat, gaudir del bell espectacle de veure reunida la vegetació que encisà el naturalista. MÈTODE fa una selecció de dotze plantes que hom trobarà fent un agradable passeig pel Botànic i alhora us convida a participar en aquestes rutes d'homenatge que serviran per a conèixer de prop la nostra vegetació i gaudir del temps d'oci a l'aire lliure.

PLANTES D'AMÈRICA I AUSTRÀLIA

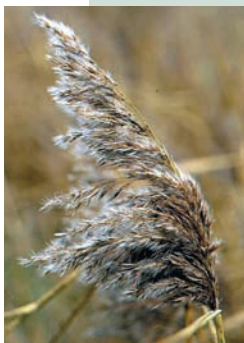
1. *Acrostichum bifurcatum* Cav., *Anales Hist. Nat.* 1: 105 (1799) [POLYPODIACEAE] = *Platynerium bifurcatum* (Cav.) C. Chr.

Aquesta coneguda planta epífita, anomenada comunament *cuerno d'ant*, és natural del sud-est d'Àsia i Austràlia. Cavanilles va quedar meravellat amb la singularitat de les seues fulles, originals i sorprenents pel que fa a la forma i la consistència.

2. *Arundo australis* Cav., *Anales Hist. Nat.* 1: 100 (1799) [GRAMINEAE] = *Phragmites australis* (Cav.) Steudel

Al canyet o canyissot Cavanilles l'anomenà *australis* per venir de l'hemisferi austral, tanmateix destacà la seua utilitat per ser trenat i fer teixits o cistelles. Aquesta gramínia de distribució mundial viu a les ribes dels rius i les llacunes i és semblant a la canya comuna.

3. *Cassia floribunda* Cav., *Descr. Pl.*: 132 (1802) [LEGUMINOSAE]

Aquesta bella lleguminosa aplegà a Cavanilles des de Mèxic i la utilitzà des d'aleshores en nombroses classes de botànica. La seua intensa i prolongada floració li valgué el nom de *floribunda*. Aquesta tardor la podem trobar al Jardí florint de forma exhaustiva des del setembre.

4. *Pavonia hastata* Cav., *Diss.* 3: 138, t. 47 (1787) [MALVACEAE]

Cavanilles estudià intensivament la família de les malvàcies i descrigué així aquesta planta de flor hermafrodita i origen tropical. La seua floració s'inicia a finals de l'estiu, però podem gaudir-ne fins l'hivern. Si observem la forma de llança romana de la seua fulla entendrem que el botànic l'anomenà *hastata*.

5. *Salvia involucrata* Cav., *Icon.* 2: 3, t. 105 (1793) [LABIATAE]

Aquesta sàlvia visqué als Jardins del Real Jardín Botánico de Madrid provinent de Mèxic i fou descrita també per Cavanilles. Com de la resta de sàlvies, el científic en destacava els colors cridaners de les flors. La *involucrata* mostra esplendorosa la seua floració púrpura al novembre.

6. *Salvia leucantha* Cav., *Icon.* 1: 16, t. 24 (1791) [LABIATAE]

Aquesta esplendorosa sàlvia d'origen mexicà que floreix al ple de l'hivern, entre novembre i desembre, enlluernà al botànic valencià. De calze violaci, va ser la seua corolla blanca el que li valgué el nom. Destaca el seu estès ús ornamental.

PLANTES VALENCIANES

7. *Antirrhinum triphyllum* Cav., *Icon.* 2: 61, t. 179 (1793), non L., *Sp. Pl.*: (1753) [SCROPHULARIACEAE]

= *Linaria cavanillesii* Chav.
Entre abril i juny podem trobar aquesta planta florint a les rocalles amb ombriu de les serres d'interior de València i Alacant. I allí mateix, a Albaïda, la trobà Cavanilles en el seu viatge pel País Valencià. Gràcies al seu descobriment i descripció li concediren l'honor que portara el seu mateix nom: la llinària de Cavanilles.

8. *Convolvulus valentinus* Cav., *Icon.* 2: 65, t. 180 (1793) [CONVOLVULACEAE]

Passejant per les muntanyes de la Marina Alta aplegà Cavanilles a Benitaxell i descobrí una corretjola nova. Considerant-la exclusiva de València li posà de nom *valentinus*. La corretjola blava de Cavanilles és un bell i valuós endemisme del Mediterrani occidental, com ja aventurà el científic.

9. *Quercus valentina* Cav., *Icon.* 2: 25, t. 129 (1793) [FAGACEAE] = *Quercus faginea* Lam.

Quan Cavanilles ensopegà amb l'espectacular i abundant roure valencià considerà de seguida que era un arbre amb suficient entitat per ser tractat com una espècie independent. Finalment el nom "*valentina*" que el naturalista li atribuï durà ben poc perquè fou inclòs en la variabilitat del *Quercus faginea* i perdé així la seua autonomia.

10. *Sideritis glauca* Cav., *Icon.* 2: 68, t. 185 (1793) [LABIATAE]

El conegut "rabo de gat" fou descrit per Cavanilles quan recorria la serra d'Oriola. L'absència total d'indument i les ceres blanquinoses que cobrien la planta foren les característiques d'aquest endemisme que més sorprengueren el botànic. Al juliol el podem trobar florit entre les timonedes.

11. *Sideritis leucantha* Cav., *Icon.* 4: 2, t. 304 (1795) [LABIATAE]

Cavanilles descrigué aquesta varietat de *Sideritis* quan es trobava entre Bocairent i Banyeres. Les seues flors blanques apareixen a l'agost i és una planta endèmica de les timonedes del sud d'Alacant i el nord de Múrcia. La seua troballa confirmà al científic l'abundància d'aquest gènere al sud del país.

12. *Teucrium aureum* Cav., *Icon.* 2: 16, t. 117 (1793) [LABIATAE]

La floració groga d'aquesta planta és visible entre maig i juliol. El seu indument daurat fou la característica que emprà Cavanilles per posar-li nom quan la trobà en territori valencià. Aquesta labiada, coneguda com "timó mascle", era utilitzada antigament contra les picades dels escurçons, encara que el científic dubtà sempre de la seua eficàcia.

